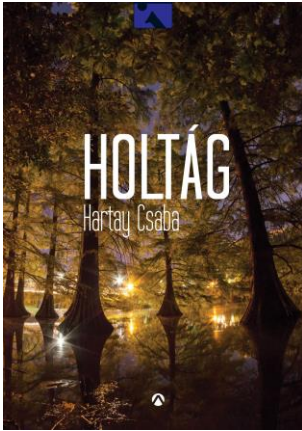


BEDECS LÁSZLÓ

Meghaltam, kislám

HARTAY CSABA: HOLTÁG



Athenaeum Kiadó
Budapest, 2017
224 oldal, 2990 Ft

Minden önéletrajzban a gyerekkor a legizgalmasabb, de ez akár a fiktív, életrajzi alapú történetekről is elmondható. Hartay Csaba harmadik regénye egy nagyapa és egy kiskamasz szinte barátian szoros kapcsolatának utolsó hónapjait meséli el, az együtt átélt élményekről és a nagyapa haláltusájáról, a búcsúzás részleteiről, az elengedés és az elköszönés szomorúságáról és méltóságáról olvashatunk a könyvben, amely a kisfiú tanulási folyamatának egy fontos, de túl korán, kényszerűen átélt leckéjét meséli el. A történet drámai súlyát emeli, hogy egy a halálhoz még fiatal, a regény jelenidejében csak 65 éves férfiről van szó, aki, mivel a gyerek apja öngyilkos lett, az egyetlen felnőtt férfi a nagymamát és az anyát is magában foglaló, négyfős családban. Valójában tehát egy apa-fia kapcsolat részletei tárulnak fel, dinamikájában, belső szabályaiban, a fegyelmezés, a jutalmazás és a tanítgatás, példamutatás arányaiban is inkább egy ilyen kapcsolatra emlékeztet a regényben leírt. De akár azt is mondhatjuk, hogy a fiú egyszerre veszti el a nagyapját és az apját: 12 éves korára végleg féllárva marad.

A nagyapa laza, a szigor mellett a szinte haveri összekacsintásra, a cinkosságra is hajlandó, akár az anyával szemben is kész a közös játsszákra, de a gyerektől is elvárja, hogy a családon belüli vitákban mellé álljon. Hartay nagy ecsetvonásokkal, de következetesen és érdekesen ábrázolja ezt a viszonyt, fel tudja építeni a szövegben mindkét főszereplő karakterét, meg tudja mutatni a személyiségek jó és rossz oldalát.

A regény egy beavatási esemény leírásával kezdődik: a holtág menti nagy horgászások közbeni történetmesélések és bölcselkedések a férfivá válás állomásai. Olivér számára ezeken keresztül nyílik ki a világ, itt hall olyasmit, amit más felnőttektől nem hallhat. A káromkodások szabadsága, a pajzán dalok izgalma, az első kerty alkohol és az első slukk cigi élménye is ide kötődik – minden, amit az iskola és az anya tilt. De van ennél fontosabb is, az pedig a nagyapa nyitottsága

és azoknak a gesztusoknak a sora, amelyek jelzik, partnernek tekinti a kisfiút: kettőjük között nincsenek tabuk, a gyerek feltehet kényes kérdéseket is, és azokra érdemi válaszokat kap – miközben más felnőttek állandóan azt éreztetik vele, hogy ő bizonyos témákhoz és problémákhoz még gyerek, pusztán féltésből elhallgatnak előle az élete és az identitása szempontjából alapvetően fontos információkat, például az apja és a nővére halálát, illetve annak körülményeit, de a nagypapa betegségéről sem beszélnek vele őszintén. A kórházi utakon számára nem hallhatóan sutyorognak az autó első ülésén, nem vonják be semmibe, az orvosi nyelv titokzatos és félelmet keltő szavait nem magyarázzák el neki.

Így aztán a legnagyobb kérdésről, az élet értelméről és a halálra vonatkozóról sem hajlandók beszélni vele, még a gyereknyelven sem – holott a haldokló nagypapa látványa és általában a betegséggel való találkozás keltette szorongások, illetve az ezekből születő álmok nagyon is komolyan veendő kérdéseket szülnek. Hartay ezek mozaikszerű felvetésével képes az olvasóban is szorongást, majd együttérzést kelteni, lényegében az ebből fakadó feszültség tartja egyben a regényt. Olivér egyedül marad a félelmeivel, nyugalmat csak az álmaiból nyerhet, ott, azon a szinten próbál megküzdeni a gyászával. A regény utolsó lapjain, évekkel később visszatekintve a történetre, épp erre a magányos és szomorú küzdelemre utalva mondhatja teljes joggal, hogy ezek hatására vált korábban felnőtté, mint a kortársai, ezeken keresztül, végső soron megint csak a nagypapa segítségével, valóban beavatódott az élet egyáltalán nem reménykeltő tényeibe és dilemmáiba: halandók vagyunk, bárkit bármikor elve-szíthetünk, bármikor meghalhatunk mi magunk is. Sőt, mondhatja azt is, hogy a durva, szúrós életű és nyelvű nagyapának köszönheti, hogy érzékeny emberré vált, hogy verseket kezdett írni, és hogy ennek a regénynek a kézírata is megszületett.

Bár ez, a regény megszületésének története, valamint a szerző és az elbeszélő(k) viszonya, ennél sokkal bonyolultabb probléma, és az író, tehát Hartay Csaba, bele is bonyolódott az egyébként jól kitalált és izgalmas szerkezetbe. Mert van egyrészt egy E/3-ban mesélő, külső elbeszélő, az ő szövegével kezdődik a regény, jelen időben filmszerűen láttatva a történetet, és ő állandóan vissza is tér, a harminc fejezet közel fele az övé. De a regény másik felében E/1-ben halljuk Olivér elbeszélését, amit a fikció szerint eredetileg diktafonra mond esténként (az lenne lejegyezve?), tehát naplószerűen, lényegében jelen időben követve az eseményeket. Vannak az álomszerű, szintén E/3-ban megírt fejeztek is, melyeknek az elbeszélője lehet akár az elsőként említett fejezeteké is, de hogy az-e, nem teljesen világos. Aztán ott van a *Julcsi összefogja a haját* című fejezet, amelynek a nagypapa az elbeszélője E/1-ben, de ennek témájában nyilvánvaló kapcsolata van, épp az álomszerűség miatt, az álmokat és a tudat alatt működő emlékeket leíró részekkel, csakhogy azoknak inkább a fiú az álmodója és az elbeszélője – de ő hogyan tudná a nagypapa álmát látni és leírni?

Külön probléma, hogy a különböző elbeszélők nyelve nagyon hasonlít, a szóhasználat és a mondatalkotás technikája is ugyanaz, ahol viszont, ezt elkerülendő, Hartay a gyereknyelv sajátosságait igyekszik behozni, ott inkább mórifikáltatja a szereplőjét, olcsó gyerekszaj-történeteket mesél és érzésem szerint nem is találja el egy tizenkét éves fiú nyelvhasználati és megértésszerű problémáit, azok inkább egy óvodáséi. Ráadásul belesik minden hasonló elbeszélés technikai jellegű csapdájába: a gyerek általában kénytelen-kelletlen jobban és összeszedettebben beszél (és ír), mint a valóságban ez elképzelhető lenne, vagyis a próza megszületéséhez elengedhetetlen, komoly és bonyolult mondatokat fogalmaz, izgalmas összefüggéseket vesz észre, határozott véleménye van a világ egy-egy kifejezetten fontos problémájáról.

Ehhez képes különösen zavaró, amikor elkezd egy másik regiszterben beszélni, elkezd „mentős bácsizni”, a kórtermi paravánt keverni a karavánnal, a munkahelyi szabit Szabolcs becenevével, aztán cukiskodik, és „félős filmek”-ről beszél, majd sehogy sem érti, hogy lehet a vérben magas a cukor, ha amúgy fémes íze van. Elismerem, nehéz kérdés, hogyan is kell gyerekeket beszéltetni egy regényben, de ezek biztosan nem jó megoldások – akkor már jobb az azok a részek, ahol Hartay a *Zabhegyező* és társai vagányabb, szlengesebb nyelvére játszó frázisokat hoz elő, igaz, ezek meg kicsit öregítik az szereplőt és az elbeszélőt, inkább a 14-16 éves korosztályhoz kötik. De ezt az öregítést, érzésem szerint, a regény egészében bevállalhatta volna, és ha ezt következetesen képviseli, sokkal inkább egyben lenne a szöveg, nyelvi és végső soron érzelmi szempontból is.

És ha már az érzelmek: drámai, hogy egy életerős férfi 65 évesen meghal, de a könyv egyik erénye, hogy sem az elbeszélők, sem a szereplők nem okolják a sorsot ezért, nem kiáltanak igazságtalanságot, hanem szembenéznek a valósággal: ez a szerethető, de tüskés modorú ember mindent megtett az idő előtti halálért. Az életmódja, az étkezési szokásai, a mértéktelen ital és a dohányzás egyenes úton vitte őt a sír felé, és ezzel nem csak magának ártott, de azokat is elárulta, akik szerették – elsősorban az unokáját. Ugyancsak szerencsés döntés, hogy a kisfiú még gyászában is érezteti a nagypapa értékrendjével kapcsolatos állandó zavarát: egyrészt tetszik neki az öreg szabadsága és szabadossága, vagánynak, menőnek, férfiasnak látja a viselkedését, vonzóan a mindenre fittyet hányó lazaságát, az önféjűségét, a cifra káromkodásait, a mindenre magasról tevő attitűdjét, de közben látja, hogy az alkohol milyen szinten elbutítja, a dohányzás mennyire tönkre teszi. De látja azt is, hogy az orvosi segítség elutasítása, a kórházi viselkedésének a vállalhatatlansága nem lehet valódi minta, az öreg és a család többi tagjának állandósult konfliktusa, a ki nem beszélt érzelmek világa, a durva, patriarchális szokásrend nem lehet vonzó és követendő példa számára.

Még jobb, amikor Hartay kicsit távolabb lép a nagypapa figurájától, amikor benne és a sorsában a magyar vidéki alsó középosztály férfitagjainak általánosabb életmintáit ábrázolja: boldogtalan, de mégis felbonthatatlan és megváltoztathatatlan házasságok, rengeteg munka, mégis a pénztelenség örökös nyomása, menekülés az alkoholba és az evésbe, a pálinkába, a pacalba és a szalonnába, a húslevesbe és a rántott húsba, esetleg a halászlébe. A rossz minőségű ital és cigaretta már a kamaszkortól pusztít ebben a körben – a nagyon jól megválasztott regénycím, a *Holtág* jelentésrétegei között pedig ott a 'zsákutca' is, azaz ennek az életnek a statikussága, az unalma, a kilátástalansága. Nagyon jellemző, hogy a kisfiú tudattalan kitörési kísérleteit mennyire elnyomja ez a közeg: a kérdéseit, tehát a tanulás iránti vágyát, a megértés iránti igényét meg sem hallják a család nő tagjai, válaszokat nem kap, néha még az egyébként korrekt nagypapa is azzal rázza le, hogy „majd, ha nagy leszel, megtudod”. A költői-írói kísérleteit ugyancsak nem veszik komolyan, kigúnyolják – ebbe a nagypapa, aki pedig ráneveli a gyereket az érzékenységre, megint csak élen jár. Tehát ki van köveze Olivér előtt az út, hogy megismételje a szülei és a nagyszülei életét: az alkohollal, a dohányzással és a boldogtalan, megoldatlan és a megoldás reményével nem is kecsegtető családi kapcsolatokkal.

A regénynek ezt a rétegét, a nagypapa életének szomorúságát megmutató, a korai halálának okait részletesen ábrázoló vonalat látom a legértékesebbnek. A gyerek ezzel kapcsolatos bizonytalan érzései nagyon jól megírtak: még nem tudja megfogalmazni, mi a baj, mi taszítja ebben az életmódban, de szorong miatta, és még a rajongva szeretett nagypapával szemben is kritikus. Ironikusan jelenik meg az önsorsrontás az öreg szólamaiban, aki még a legsúlyo-

sabb helyzetében sem hajlandó tenni a gyógyulásáért, még a halál küszöbén is rá akar gyújtani, még ott is csak veszekszik a neki segíteni akarókkal. De szépen látszik a nagymama és az anya magatartásában is, abban, hogy ők kizárólag az orvosok zsebébe csúsztatott borítékokkal szeretnék megoldani a problémákat, de az okokkal szembenézni vagy az érzelmeikről beszélni nem hajlandók. Próbálják a beteget minél távolabb helyezni maguktól, de mindenestre otthonról el, be a kórházba – mintha azt hinnék, ezzel a betegség okait firtató kérdésektől is megszabadulhatnak. Pedig a szöveg nem hagy kétséget afelől, hogy hamarosan épp ők lesznek hasonló helyzetben, őket viszik majd orvostól orvosig, kórháztól kórházig a szeretteik, és ők fognak egy kórteremben magányosan haldokolni – féltő, idejekorán. Ahogy olvashatjuk: az intenzív élet az intenzív osztályra vezet.

Ebben az értelemben ez egy nagyon mai, nagyon magyar regény, az pedig jelentős írói teljesítmény, hogy a személyes gyász történetbe ilyen finoman, minden tolakodás nélkül simul bele a társadalomkritika. Az kevésbé tetszik, amikor a kritika arra fut ki, hogy régen minden jobb volt, hogy a nagypapa gyerekkorában tisztességesebb, biztonságosabb és kiszámíthatóbb lett volna világ, az emberek nyitottabbak és barátságosabbak voltak, jobban tisztelték egymást, az állam pedig nem terhelte fölöslegesen a polgárait, nem kellett például a piacon számlát adni senkinek. Ez nyilvánvalóan hamis kép, ráadásul nagyon összefolyik a nagypapa hatvanas években megélt gyerekkora a szerző nyolcvanas évekbeli gyerekkorával – amikor az előbbiről szeretne beszélni, inkább az utóbbiról beszél, de egyik sem, se a Kádárkor eleje, se a vége nem érdemli meg a nosztalgiát, azt hiszem: legfeljebb az idő szépíthette meg az emlékeket. Az akkori szabadság csak illúzió volt – még akkor is, ha a mai meg a regény állítása szerint alig-alig létezik.

Jó tehát Hartay az atmoszférateremtésben, a személyes és társadalmi, az egyedi és az általános összekötésében. Lendületes történetmesélő, nem beszél túl, nem húzza el a sztorikat, nincsenek felesleges körei, láthatóan tudja, honnan hová szeretne eljutni, mit szeretne elmondani. Kevés szereplővel dolgozik, de ezeket jól kézben tartja, és bár igyekszik a figurákat nyelvilag is elválasztani egymástól, ez nem mindig sikerül neki. Néhány tollvonással, de érzékletesen vázolja fel a cselekmények terét: a horgászshelyet, a lakást, a kórházat és az ezek közötti utakat. Megvan a hely, megvan a sztorija, megvannak a szereplői, de van elképzelése a regény szerkezetéről és a nyelvről is, habár utóbbiakban sokkal bizonytalanabb.

A szerkezet, azon belül is az elbeszélők váltakozásának problémájáról már volt szó, ahogy a nyelvi megoldások gyengeségére is volt már példa: a tinédzser fiú fogalmazásmódja néha egy kamaszé, néha egy óvodásé, van, ahol a *Zabhegyezőre* emlékeztetően vagány és szlenges, máshol viszont alig lép túl a gyerekszáj-történeteken. A nagyapa szólama egységesebb, de az sem tudja végig hozni azt a természetes és laza szöveget, ami jó és értékes írói munka, mert néhol ez is túl irodalmias, megcsinált – becsúsznak olyan mondatok, amelyeket élő ember nem mond, vagy amelyek az adott szituációtól idegenek. Ilyenek például az állandó megszólítások: ez egy írói eszköz annak jelzésére, hogy éppen ki és kihez beszél, de ezt másként, több kockázattal kéne megoldani. Egy családon belüli beszélgetésben az állandó megszólítás idegen, furcsa, egyáltalán nem természetes. De eleve gyengék Hartay párbeszédei, sok a töltelékanyag, kevés a valódi dialógus – inkább információkat közöl ilyenkor is a szereplőiről.

És ha már a kockázatokat említettem: lehetne bátrabb a szerző, bízhatna többet az olvasójára. Néha ugyanis túl didaktikus, szájbarágós: elmondja például egy-egy jó vicc után, min kell nevetni, és ez a magyarázkodás már kínos. Ott van például a „Mélyvíz, csak holtaknak!”

tábla, amit a haldokló, Kháron ladikjára váró nagypapa lát – ez szép és jó kép, ízlésesen, lírai érzékenységgel, pontosan van megírva, remek az az ötlet is, hogy a nagy horgász tiszteletére és búcsúztatására a halak is felsorakoznak, de rögtön utána ott a magyarázkodás a tábla eredetijéről, az úszókról, ami viszont már rossz megoldás. Még akkor is, ha aztán ez is egy viccbe fut, hogy tudniillik az úszó itt a horgászok úszóit jelentené. De ezekkel együtt is érdelemes darabja ez a regény ennek a nagy lendülettel terebélyesedő, versben még mindig erősebb, de prózában is karakteres, értékes, remélhetőleg sokakhoz eljutó életműnek.

